УДК 72.01+72.036(477) "20/21"

Загорулько О. А.
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри гуманітарних та фундаментальних юридичних дисциплін Харківського економіко-правового університету

МОНУМЕНТАЛІЗМ В УКРАЇНІ: МИСТЕЦЬКІ ТРАДИЦІЇ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ ЧИ ДОМІНУВАННЯ ІДЕЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ

Анотація. В статті ставиться питання про те, чим за своєю суттю має бути сучасне українське монументальне мистецтво: втіленням національної ідеології звернутою у минуле (національної ідеології, що ґрунтується на «національній історії»), чи втіленням українського національного проекту на майбутнє.

Ключові слова: монументалізм, монументальне мистецтво, національна історія, пантеон національних героїв, національний проект.

Аннотация. В статье ставится вопрос о том, чем по своей сути должно быть украинское монументальное искусство: воплощением национальной идеологии, обращенной в прошлое (национальной идеологии, базирующейся на «национальной истории») или воплощением украинского национального проекта на будущее.

Ключевые слова: монументализм, монументальное искусство, национальная история, пантеон национальных героев, национальный проект.

Summary. The article raises the question of what Ukrainian monumental art should be in essence: the embodiment of a national ideology facing the past (a national ideology based on “national history”) or the embodiment of a Ukrainian national project for the future.

Keywords: monumentalism, monumental art, national history, pantheon of national heroes, national project.

Постановка проблеми. В квітні 2019 року в місті Кам'янці-Подільському проходив XXI Всеукраїнський турнір юних істориків. Одне з питань, запропонованих учням, згідно з листом ДНУ «Інституту модернізації освіти» від 29.01.2019 № 22.1/10-271, мало наступне формулювання: «Монументалізм в Україні: мистецькі традиції радянської системи чи домінування ідеї національної єдності?». Актуальність питання щодо підґрунтя і цілей монументального мистецтва в сучасній Україні не викликає сумніву. Однак перш ніж перейти до розгляду питання за суттю, слід визначитися з термінологією, зокрема з'ясувати зміст термінів «монументалізм» та «монументальне мистецтво».

Основний зміст. Науковою літературою монументальне мистецтво визначається як один з видів образотворчого мистецтва, що належить до *найдавніших* проявів людської творчості. Він розрахований на *масове* сприйняття (тобто звернений до великої аудиторії). Пам'ятками монументального мистецтва є виконані у минулі історичні періоди високохудожні твори скульптури, живопису, декоративного мистецтва, — як пов'язані з архітектурними спорудами, так і самостійні. Частина дослідників за традицією, що йде від XVIII ст., відносять до монументального мистецтва також певні різновиди архітектурних творів — храми, архітектурні споруди репрезентативного чи меморіального характеру, зокрема, тріумфальні арки, обеліски, мавзолеї, некрополі тощо[1].

Твори монументального мистецтва пропагують провідні релігійні, філософські та соціальні ідеї часу, увічнюють пам'ять видатних діячів або значні історичні події. Монументальне мистецтво, часто тісно пов'язане з державною ідеологією, є свого роду образною моделлю світу, яким його уявляє той чи інший суспільний лад.

Особливого значення монументальне мистецтво набуває в періоди *глобальних* соціально-політичних та релігійних перетворень, в часи суспільного піднесення, інтелектуального і культурного розвитку, що знаходяться в залежності від стабільності загальнодержавного розвитку.

Монументальне мистецтво в Україні інтенсивно розвивалося за часів Давньоруської держави в XI-XII ст.. – це монументальні споруди, фрески, мозаїки в храмах Києва та інших міст (Софія Київська та ін..). Новий етап піднесення

монументального мистецтва в Україні спостерігаємо в II пол. XVII – I пол. XVIII ст. (храми, настінні розписи, зокрема розписи Троїцької надбрамної церкви в Києво-Печерській Лаврі, церкви св.. Юра в Дрогобичі, та ін..). В XIX ст.. на теренах України, зокрема в підросійській Україні, в архітектурних спорудах та пам'ятниках (кн. Володимиру, кн. Ользі, гетьману Богдану Хмельницькому, царям та іншим імперським діячам) втілюється російська імперська ідеологія єдиної і неподільної держави, єдиної руської нації. За радянських часів монументальне мистецтво в Україні було втіленням радянської «соціалістичної» ідеології. В травні 1919 р. в Україні було оприлюднено рішення українського радянського уряду «Про знесення з майданів та вулиць пам'ятників, збудованих царям та царським посіпакам". Багато мистецьких творів, насамперед релігійного характеру були цілеспрямовано зруйновані. Монументальне мистецтво і, передусім, скульптура, стає знаряддям пропаганди комуністичних ідей, своєрідною ідеологічною зброєю.

Отже, термін «монументальне мистецтво» в науковій та навчальній літературі використовується стосовно різних історичних епох. З'ясуємо, чи співпадає термін «монументальне мистецтво» з терміном «монументалізм».

В науковій літературі під терміном монументалізм (від лат. monumentum — пам'ятник) визнається стиль у світовому мистецтві та архітектурі середини XX століття [4; 5]. Він виник як альтернатива авангардизму та модернізму 10-20-х років в СРСР та нацистській Німеччині, але згодом набув поширення і в інших країнах (зокрема Скандинавських). Однак в самому СРСР замість терміну «монументалізм» використовували термін «соціалістичний реалізм», а в Третьому Рейху - «героїчний реалізм». Для позначення радянської архітектури монументалізму використовували назви «сталінський ампір» та «радянський монументальний класицизм», німецької — «нацистський неокласицизм»[4, с.7-15].

Для монументалізму в радянській архітектурі тоталітарного періоду характерні: ансамблева забудова вулиць і площ; синтез архітектури, скульптури та живопису; розробка традицій російського класицизму; використання архітектурних ордерів; барельєфи з геральдичними композиціями і зображеннями трудящих; оптимістичний настрій усього твору; використання мармуру, бронзи і цінних порід дерева в оформленні громадських інтер'єрів.

Будинок адміністрації президента (1936-1939)

Будинок Уряду України (1936-1938)

Будівля міністерства закордонних справ України 1936-1939, колишня будівля ЦК КПбУ

Готель «Україна»(1955-1961)

Пам'ятками радянського монументалізму в Україні на сьогодні залишаються: Національний комплекс «Експоцентр України» (раніше Виставка досягнень народного господарства (ВДНГ) УРСР, відкрито 1958), Будинок адміністрації президента (1936-1939), Будівля міністерства закордонних справ України (колишня будівля ЦК КПбУ, 1936-1939), Будинок Уряду України (1936-1938), «Будинок із зіркою (Хрещатик, 25 1953-1954), Готель «Україна»(1955-1961) тощо.

В 30-50 рр. в СРСР тривала планомірна робота по спорудженню монументів, які відображали політико-ідеологічні засади правлячого режиму. Переважну більшість цих творів становили пам'ятники вождям революції, партійним і радянським керівникам, діячам культури і науки. Серед останніх перевага надавалася поетам і письменникам, творчість яких, як вважалося, мала революційний характер і була співзвучна комуністичним ідеям. Так, внаслідок проведення всесоюзних конкурсів, були встановлені монументи Т. Шевченку в Харкові (1935), Києві та Каневі (1939) роботи визначного російського скульптора М. Манізера, що належать до найзначніших пам'яток монументальної скульптури 1930-х рр.[5, с. 91].

Отже, якщо відштовхнутися від розуміння терміну «монументалізму» як стилю в світовому мистецтві періоду середини XX ст., то назву учнівської доповіді всеукраїнського шкільного історичного турніру слід відкорегувати і мову вести про монументальне мистецтво незалежної України (або домовитися, що термін «монументалізм» буде використовуватися в широкому сенсі як синонім терміну монументальне мистецтво»).

Після оголошення в 1991 році незалежності України перед вітчизняним мистецтвом постало питання самоідентифікації, необхідності переказати сучасною мовою зміст власної культури, що тривалий час розвивалася в умовах ізоляції від міжнародних культурних тенденцій.

Як вже зазначалося, монументальне мистецтво різних епох було тісно пов'язане з державною ідеологією, і являло собою свого роду образну модель світу, яким його уявляло те, чи інше суспільство.

Сучасна Україна за Конституцією є демократичною державою, а отже не може мати зафіксованої державної ідеології. В такій державі має існувати конкуренція ліберальних,

консервативних, соціал-демократичних та інших ідей. Однак це не заважає виробленню певної національної ідеї, яка надасть уявлення про те, якого суспільства ми прагнемо, в якій країні хочемо жити.

Створення національних держав в XIX ст. супроводжувалося написанням «національних історій», що мали аффірмативний характер, фактично – характер ідеології, яка не підлягає сумніву та оскарженню. Поступово в XX ст.. ці національні історії звільнялися від своєї «закостенілості» і набували більш критичного характеру. На теренах України в XIX ст.. культивувалася історія імперій, до яких Україна входила, а згодом радянська історія – всі вони мали яскраве ідеологічне забарвлення. Не оминули процеси ідеологізації і сучасну українську історію. Певною мірою навіть можна стверджувати, що сучасна українська влада використовує «мистецькі традиції радянської системи», але лише в сенсі створення нової ідеології в творах скульптури та живопису.

В Києві зокрема, за часів незалежності витворився, за виразом І,Б, Гирича, український „історичний шлях" пам'ятників уздовж Володимирської вулиці. Починається він від Т. Шевченка, далі – М. Грушевський, М. Лисенко, Ярослав Мудрий, Б. Хмельницький, княгиня Ольга, князь Володимир[6]. В Україні на зараз вже з'явилися пам'ятники історичним діячам, що довгий час вважалися занадто контроверсійними.

Слід зазначити, що етап самоідентифікації через скульптуру абсолютна більшість європейських націй давно пройшла. А для України проблеми історичної пам'яті і тепер є дуже актуальні. І можливо, слушною є думка про те, що у столиці крім давніших діячів, передусім І. Мазепи, належить ушанувати пам'ятниками кирило-мефодіївців (найперше П. Куліша і М. Костомарова), В. Антоновича, Б. Грінченка, М. Драгоманова, С. Єфремова, О. Кониського, В. Симиренка, Є. Чикаленка, В. Липинського[6].

Але великою проблемою в сучасних умовах є якість тих пам'ятників, що побудовані за часів незалежної України. На думку історика Ігоря Гирича, незалежна українська влада не може похвалитися суспільною стабільністю, тому і пам'ятники її не вирізняються відповідним мистецьким рівнем. Навіть найкращі задуми підважує, а то й цілком дискредитує низький мистецький рівень сучасної української скульптури. Зокрема, можна згадати Монумент на честь Незалежності України, що був урочисто відкритий в 10-у річницю Незалежності України у Харкові

(демонтований влітку 2012 р.), пам'ятник Незалежності в Києві (встановлений 2001 р.). Нарікання у мистецтвознавців викликає і новий Пам'ятник Незалежності «Україна, що летить» у Харкові (2012 р.).

На завершення хочеться звернути увагу ще на один важливий момент. Сучасна українська влада створює за допомогою монументальної скульптури певну національну ідеологію звертаючись у минуле. Інакше кажучи, грунтом її є наша історія в певній інтерпретації. Але ні для кого не є секретом, що окремі сторінки нашої історії в різних регіонах країни сприймаються по-різному. І тоді виникає питання, чи поєднує країну така владна позиція, і чи можливий інший шлях? Не відкидаючи ідеї про необхідність створення пантеону національних героїв, хочеться висловити думку, що національна ідея може ґрунтуватися на зовсім інших засадах, зокрема, сильна економіка, захист прав та свобод людини, високоякісна освіта. Інакше кажучи, в основу національної ідеї України має бути покладений «проект на майбутнє».

Європейські країни, які зараз створили Євросоюз, завжди ворогували і воювали між собою. В сучасних умовах вони змушені створювати «нову» толерантну історію. Але єдність цих країн ґрунтується не на історії, вони створили для себе проект на майбутнє і намагаються його реалізувати. А цьому слугує також монументальне мистецтво, зокрема, будівля Європарламенту в Брюсселі і інші будови, в яких використані зовсім нові конструктивні рішення. Коли дивишся на будівлю Європарламенту, то відразу згадуєш визначення терміну «монументальний» в словнику Даля: «славный, знаменитый, пребывающий в виде памятника».

Висновки. Отже, для України вкрай важливо, щоб її монументальне мистецтво (скульптура, архітектура, декоративне мистецтво відповідало духові часу з точки зору конструктивних рішень, створювалося професійно, відповідало вимогам естетики, і нарешті, об'єднувало українську націю. Свого часу фільм Олександра Довженка «Земля» був сприйнятий світовою кінокритикою і митцями світового кіно як нове слово в кінематографі. Хочеться побажати сучасним митцям України створення подібного роду світових шедеврів в монументальному мистецтві.

Список використаних джерел:

1. Толстой В.П. Монументальное искусство СССР. - М.: Советский художник, 1978. - 384 с.

2. Українська культура: Історія і сучасність: Навч. посіб. для студентів ун-тів та пед. ін-тів / С. О. Черепанова, В. Г. Скотний, І. В. Бичко та ін. – Львів: Світ, 1994. – 455 с.

3. Історія української культури. К., 2001. Т. 1. (Логвин Г. Н. Монументальне мистецтво, іконопис, книжкова мініатюра) // [Електронний ресурс] - режим доступу: http://litopys.org.ua/istkult/ikult.htm

4. Гюнтер Х. Тоталитарное государство как синтез искусств / Ханс Гюнтер // Соцреалистический канон: сб. ст. / [под общей ред. Х. Гюнтера и Е. Добренко]. - СПб. : Академический проект, 2000. - С. 7 - 15.

5. Зеленська А. В. Монументалізм як основа мистецтва сталінської доби. - Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. - 2010. - № 11 (198).- С.91

6. Гирич І.Б. Політичні колізії й монументальні символи незалежної України // [Електронний ресурс] - режим доступу: https://www.i-hyrych.name/Kyiv/HistPath/Independence.html

7. Тымовский М. История Польши / Михал Тымовский, Ян Кеневич, Ежи Хольцер; пер. с польск. В.Н. Ковалев, М.А. Корзо, М.В.Лескинен. – М.: Изд-во «Весь Мир», 2004. – 544 с.